

Αισθητική Αγωγή: Μουσική και Εικαστικά ως σχέδιο μαθήματος διαθεματικής δράσης

Αγγελική Χαμακιώτη, Σχολική Σύμβουλος Μουσικής, Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας

Όλγα Ζιρώ, Σχολική Σύμβουλος Εικαστικών, Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, Ιονίων Νήσων και Πελοποννήσου

Περίληψη

Σκοπός της διαθεματικής αυτής δράσης ήταν να δείξουμε στους εκπαιδευτικούς Εικαστικών και Μουσικής Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης τις δυνατότητες που προσφέρουν τα μαθήματα της Αισθητικής Αγωγής για διαθεματική προσέγγιση. Ιδιαίτερα μας ενδιέφερε να φανεί ότι, ενώ μπορεί να διατηρηθεί η αυτόνομη υπόσταση κάθε μαθήματος με τη διαφορετικότητά του, ταυτόχρονα μπορεί να ενεργοποιηθεί ένας μηχανισμός δράσης ο οποίος να συνθέτει τις δύο τέχνες και να είναι αντίθετος με την παθητική πρόσληψη της γνώσης που περιλαμβάνει ελάχιστη ή καθόλου συμμετοχή των μαθητών. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν βιωματικά σεμινάρια τα οποία πραγματοποιήθηκαν σε δύο διαδοχικά μαθήματα, το πρώτο για εκπαιδευτικούς και το δεύτερο για γονείς και μαθητές. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα μαθήματα αυτά προσφέρονται για συνδιδασκαλία μέσα από τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης και ενδείκνυνται ιδιαίτερα για ενεργητική μάθηση και συμμετοχή.

Η κ. Αγγελική Χαμακιώτη είναι Σχολική Σύμβουλος Μουσικής στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας.
Η κ. Όλγα Ζιρώ είναι Σχολική Σύμβουλος Εικαστικών στην Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, Ιονίων Νήσων και Πελοποννήσου.

1. Εισαγωγή

Τα μαθήματα της Μουσικής και των Εικαστικών στο Γυμνάσιο συμπεριλαμβάνονται στο *Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (Α.Π.Σ.)* κάτω από τον όρο Αισθητική Αγωγή. Η σπουδαιότητα των μαθημάτων αυτών στο αναλυτικό πρόγραμμα του σχολείου έχει επισημανθεί από πολλούς ερευνητές. Οι Nye και Nye (1985) υποστηρίζουν ότι, σύμφωνα με την έρευνα σχετικά με τα αναλυτικά προγράμματα στην εκπαίδευση, οι τέχνες θα πρέπει να συγκαταλέγονται ως ισότιμα μαθήματα με τα πρωτεύοντα. Τούτο γίνεται εμφανές, αφού η τέχνη ως διδακτικό αντικείμενο φαίνεται ότι δημιουργεί το υπόβαθρο εκείνο πάνω στο οποίο ο μαθητής, μέσα από τις δεξιότητες-ικανότητες που αποκτά, θα δομήσει τη μάθηση (Σέργη, x.x.). Ιδιαίτερα, μέσα από το βίωμα της δημιουργίας ο μαθητής καλλιεργείται αισθητικά, ενώ περνάει από τη δεξιότητα στη μάθηση (Κολιάδης, 1997).

Η Καρτασίδου (2004, σ. 42) υποστηρίζει ότι ο σκοπός της ύπαρξης της Μουσικής στο σχολείο δεν είναι μόνο η ανάπτυξη των μουσικών ικανοτήτων των μαθητών αλλά και η δυνατότητα βίωσης μουσικών εμπειριών ώστε τα παιδιά να γίνουν «επαγγελματίες άνθρωποι». Αυτό γίνεται κατανοητό, διότι η Μουσική δεν είναι απλώς η «τέχνη των ήχων» αλλά μια τρισδιάστατη έννοια η οποία περιλαμβάνει τον λόγο, τον ήχο και την κίνηση (Ελευθεριάδης, 2001).

Αντίστοιχα, η ύπαρξη των Εικαστικών ως μάθημα στο σχολείο δεν έχει σκοπό τη δημιουργία «όμορφων» αντικειμένων αλλά τη μέθεξη των μαθητών με τη δημιουργία (Daucher & Seitz, 2003).

Σύμφωνα με τον Dewey (Καρτασίδου & Στάμου, 2006), η αισθητική είναι ένα από τα ουσιωδέστερα μέρη της εκπαίδευσης και η εκπαίδευση γίνεται ουσιαστική, όταν εφαρμόζει τις αρχές της αισθητικής. Μαθαίνοντας ο μαθητής να συνδυάζει τα υλικά στην εικαστική δημιουργία ενισχύεται η αυτοπεποίθησή του και η σκέψη του διευρύνεται. Ο μαθητής μετέχεται της «μαθησιακής εμπειρίας» και η μάθηση αποκτάται μέσα από το πράττειν, δηλαδή μέσα από τη δραστήρια συμπεριφορά του. Κάθε τι που κάνει για να μάθει, γίνεται μάθηση (Tyler, 1971). Η σπουδαιότητα αυτή της δημιουργικής μάθησης τονίζεται και στο *Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών (Α.Π.Σ.)* της Μουσικής, στο οποίο αναφέρεται σαφώς ότι μέσα από το βίωμα της δημιουργίας η γνώση περνάει στους μαθητές με τρόπο μη λεκτικό (*Α.Π.Σ. Μουσικής*, 2003).

Σημαντική όμως συνεισφορά στη διδακτική πράξη αποτελεί η υιοθέτηση της διαθεματικής προσέγγισης της γνώσης, όπως αυτή περιγράφεται διεξοδικά στο νέο

Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και τα Α.Π.Σ. των διαφόρων μαθημάτων της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Με την υιοθέτηση της προσέγγισης αυτής δίνεται η ευκαιρία της συνύπαρξης και συνεισφοράς των διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων στην οικοδόμηση της γνώσης. Έτσι, αντί της κατάτμησης της πραγματικότητας σε διδακτικά αντικείμενα και ξεχωριστά μαθήματα, κάθε θεματική ενότητα εξετάζεται από περισσότερες της μίας επιστήμες και μετουσιώνεται σε βιωματική μάθηση. Με τον τρόπο αυτό συσχετίζονται και συγκροτούνται οι γνώσεις ευκολότερα από τους μαθητές από ό,τι αν μάθαιναν τις έννοιες αυτές ξεχωριστά. Επισημαίνουμε ότι στα διαθεματικά προγράμματα δεν χάνονται καθόλου τα διακριτά χαρακτηριστικά των μαθημάτων, ενώ οι διεπιστημονικές συσχετίσεις δίνουν την ευκαιρία στον μαθητή να κατανοήσει το περιεχόμενό τους.

Είναι χαρακτηριστική η αναφορά των Custer και Walker (Ματσαγγούρας, 2006) στην ενιαιοποίηση των μαθημάτων των διαθεματικών προγραμμάτων σε πολλά επίπεδα. Αναλυτικότερα αναφέρονται: (α) στην ενιαιοποίηση δραστηριοτήτων του νου και του χεριού, (β) στη δηλωτική και διαδικαστική γνώση, (γ) στη θεωρία και πράξη και (δ) στη σχέση σχολείου και κοινωνίας.

Στη διαθεματική δράση που προτείνεται στην εργασία αυτή επιδιωκόμενο ήταν να λειτουργήσουν ταυτόχρονα η Ζωγραφική και η Μουσική. Στο συνδυαστικό μάθημα που σχεδιάστηκε, αναζητήθηκαν οι κοινές έννοιες, οι κοινοί όροι, η συνήχηση των δύο τεχνών. Κατά τη διαδικασία του διαθεματικού μαθήματος και στην ίδια κατεύθυνση με τα projects, η ενεργή συμμετοχή του μαθητή και η εμπλοκή του στη δραστηριότητα ήταν απαραίτητη, ώστε να του δοθεί η δυνατότητα να μάθει πώς να μαθαίνει σε μια προοπτική δια βίου μάθησης (Χατζηγεωργίου, 2001).

Ειδικότερα, επιδιώχθηκε να ερμηνευτούν τα αισθησιοκινητικά σχήματα ως αισθησιοκινητική εκτόνωση πάνω στο χαρτί μέσω της ζωγραφικής: πρώτα της εντύπωσης (Α΄ Εικαστική δράση) και κατόπιν του συναισθήματος (Β΄ Εικαστική δράση) που η μουσική προκαλεί στον μαθητή. Ακόμα, λαμβάνοντας υπόψη τις σύγχρονες παιδαγωγικές μεθόδους (εμπύχωση, ομαδοσυνεργατικότητα, μαθητοκεντρικότητα, διαθεματικότητα), προτείνεται στον εικαστικό - δάσκαλο και στον μουσικό - δάσκαλο η αντιμετώπιση του μαθήματος ως να ήταν αυτοσχεδιαστικό - δημιουργικό παιχνίδι (Παπαζαργής, 1991).

2. Σχεδιασμός δειγματικής διδασκαλίας

Γενικοί σκοποί

Η συγκεκριμένη διδακτική προσέγγιση είχε ως σκοπό την απόκτηση μουσικής - εικαστικής δεκτικότητας και ανταπόκρισης που συσχετίζεται με:

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ήχου: χροιά, χρόνος, ένταση, τονικότητα.

Τα βασικά στοιχεία του οπτικού λεξιλογίου: σημείο, γραμμή, σχήμα, διεύθυνση, ένταση, χρώμα.

Τα στοιχεία της Μουσικής: ρυθμός, μελωδία, αρμονία.

Την ένταση (texture), δηλαδή την οριζόντια ή κάθετη διαπλοκή στοιχείων της Μουσικής και τη μετάφρασή της σε Εικαστική μορφή.

Την αρχιτεκτονική δομή της Μουσικής - μορφολογία και την αρχιτεκτονική δομή της Εικαστικής γλώσσας.

Τον αυτοσχεδιασμό ως σύνθετη μορφή δράσης τόσο στη Μουσική όσο και στη Ζωγραφική.

Διδακτική θεμελίωση

Ειδικοί σκοποί

Το μάθημα που προτείνεται καλεί σε πράξη. Οι μαθητές παρακινήθηκαν:

Να βιώσουν μία περιπέτεια ανάμεσα στον ήχο και στη ζωγραφική του απεικόνιση, ενώ η προσοχή τους θα βρίσκεται σε πλήρη εγρήγορση.

Να ακούσουν, να αισθανθούν, να αποτυπώσουν χειρονομαικά, να δουν.

Να αντιληφθούν και να εκτελέσουν σε άμεση σύνδεση με την ακρόαση.

Να αναζητήσουν εικαστικούς τρόπους σύνθεσης και δημιουργίας.

Να αναζητήσουν τρόπους επίλυσης προβλημάτων, να οργανώσουν, να συνθέσουν.

Να αναπτύξουν τη φαντασία τους.

Να ικανοποιηθεί η τάση τους για ανακάλυψη, εξερεύνηση και προσωπική έκφραση.

Μέσα από διάφορες μουσικές - εικαστικές δραστηριότητες, να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση, αίσθηση ευθύνης, συνεργασίας, αυτοπειθαρχία, πνεύμα ομαδικότητας και κοινωνικοποίηση.

Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων

Η μουσική να αποτελεί γι' αυτούς μέσα από τον αυτοσχεδιασμό δημιουργικό τρόπο έκφρασης.

Να συνδεθούν άμεσα με ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της σύγχρονης τέχνης, την αναγωγή της τέχνης σε ζωή.

Να γίνουν καλοί ακροατές, συνειδητοποιώντας τις λεπτομέρειες κάθε έργου και να γνωρίσουν τα γραφικά σύμβολα.

Να γνωρίσουν το εικαστικό λεξιλόγιο και να εξοικειωθούν με αυτό.

Στόχοι

Οι στόχοι προσδιορίστηκαν ως: Γνωστικοί – Συναισθηματικοί – Ψυχοκινητικοί

Γνωστικοί:

Να γίνουν αντιληπτές οι παρακάτω έννοιες που συμπεριλαμβάνονται στην οργάνωση μίας Μουσικής και μίας Εικαστικής σύνθεσης αντίστοιχα: α) Δομικά στοιχεία της Μουσικής - Εικαστικής Φόρμας (Μορφής) όπως σχήμα, οργάνωση, δομή, συνοχή και επανάληψη, αντίθεση, ποικιλία. β) Δυναμική. γ) Ένταση. δ) Ρυθμός. ε) Μελωδία (ρυθμικό μοτίβο, μελωδικό μοτίβο). στ) Εικαστική Αφαίρεση - Μουσική Ατονικότητα. η) Κέντρο εικαστικής σύνθεσης – τονικό κέντρο, τονικότητα Μουσικής.

Συναισθηματικοί:

Να προκληθεί ο ακροατής - μαθητής να ακούσει μέσω της Ζωγραφικής και να ζωγραφίσει μέσω της Μουσικής, βιώνοντας κιναισθητικά και τις δύο μορφές τέχνης.

Ναιώσει ο μαθητής την πληρότητα μέσα από τη δημιουργία.

Ψυχοκινητικοί:

Να κινηθεί ο μαθητής σύμφωνα με τη ροή της μελωδικής γραμμής συμμετέχοντας με το σώμα του και μεταφέροντας την κίνηση στο χέρι.

Να χρησιμοποιήσει το πινέλο ως προέκταση του χεριού του πάνω στη ζωγραφική επιφάνεια, με ελευθερία και εκφραστικότητα.

Προαπαιτούμενες γνώσεις

Ο μαθητής να έχει βιώσει τόσο την έννοια του ήχου, το χαρακτηριστικό της χροιάς και τις διακυμάνσεις της δυναμικής όσο και τους τρόπους (μείζονα, ελάσσονα) και τη διαφοροποίηση του τόνου (κλίμακες).

Να έχει βιώσει τις ιδιότητες (ψυχολογικές) των χρωμάτων, (βασικά - συμπληρωματικά χρώματα, θερμά - ψυχρά) και να είναι εξοικειωμένος με τα είδη των γραμμών και τους τρόπους σύνθεσής τους.

Να γνωρίζει ποια είναι τα βασικά και τα δευτερεύοντα χρώματα.

Να δημιουργεί τα δευτερεύοντα από τις αναμίξεις των βασικών χρωμάτων και να γνωρίζει ότι η ανάμιξη με παραπάνω από δύο βασικά χρώματα οδηγεί σε ένα γκρι, στο οποίο ακριβώς χάνονται όλα τα χαρακτηριστικά κάθε χρώματος.

Να γνωρίζει ότι, αν αναμίξει παραπάνω από δύο χρώματα, στο τέλος δεν θα πάρει μία καθαρή και λαμπερή σύνθεση αλλά μία σύνθεση μάλλον λασπωμένη με ακαθόριστα χρώματα.

Να γνωρίζει τις ψυχολογικές προεκτάσεις των χρωμάτων (Καντίνσκυ, 1981).

Μορφή διδασκαλίας

1. Διάλεξη (αφήγηση-παρουσίαση)
2. Διαδραστική μέθοδος
3. Διδασκαλία με ομάδες δραστηριοτήτων

Εποπτικό υλικό

Αίθουσα με θρανία ή με πάγκους που να μπορεί να εξασφαλίσει την άνετη διάταξη των μαθητών ανά δύο σε κάθε θρανίο.

Υλικά όπως υγρές τέμπερες, πινέλα, νερό σε πλαστικά ποτηράκια και χαρτί κουζίνας για τον καθαρισμό των πινέλων.

c.d. player.

c.d. ηχογραφημένο με ήχους προσαρμοσμένους στη διαθεματική δράση. Εναλλακτικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν τα κομμάτια: Σεν-Σανς (Saint Saëns, 1835-1921): ορχηστρικοί θρύλοι, το καρναβάλι των ζώων, εισαγωγή και βασιλικό εμβατήριο του λιονταριού, Άρνολντ Σένμπεργκ (Arnold Schönberg, 1874-1951): Siegfried Jerusalem - Gurrelieder, Πιέρ Μπουλέζ (Pierre Boulez, 1925): Notation I - IV no 5, Modere – Fantasque I και no VI Rythmique IV, Τζόρτζ Γκέρσουιν (George Gershwin, 1898-1937): Lets call the whole things off, Ιγκόρ Στραβίνσκι (Igor Fedorovitch Stravinsky, 1882-1971): Petrushka: α. The Shrove - tide Fair β. Danse Russe ή Μπέντριχ Σμέτανα (Bedřich Smetana, 1824-1884): the Bartered Bride overture, Χατσατουριάν (Aram Ilych Khachaturian, 1903-1978): Gayane Suites nos. 1 – 3, από σουίτα no 2, Sabre Dance.

Πορεία διδασκαλίας, περιγραφή της διδακτικής πράξης

Η διαθεματική δραστηριότητα αναπτύχθηκε σε τρεις διδακτικές ώρες:

1^η Ώρα

α. Με μία σύντομη ιστορική αναδρομή περιγράφεται πώς η Μουσική πέρασε από την Αναπαράσταση στην Αφαίρεση. Σκοπός της αναδρομής είναι η κοινή πορεία ανάμεσα στη Μουσική και στη Ζωγραφική. Η εισήγηση εντοπίζει τα κοινά στοιχεία τόσο στις αρχές του 20ού αιώνα όσο και στην μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο, όταν η Αφαίρεση και ο Αφηρημένος Εξπρεσιονισμός αντίστοιχα στράφηκαν στη Μουσική για να αντλήσουν την έμπνευσή τους, η οποία πειραματιζόταν κι εκείνη με το μορφολογικό λεξιλόγιο της Ζωγραφικής.

β. Εισαγωγή στο μορφολογικό λεξιλόγιο της Ζωγραφικής (Preble, D. & S., 2003· Μουζακίτη, 2003). Παραλληλισμός Εικαστικού – Μουσικού λεξιλογίου (βλ. γλωσσάρι). Αναλύονται τα βασικά μορφολογικά στοιχεία όπως σημείο, γραμμή, σχήμα, διεύθυνση, ματιέρα (υφή), χρώμα (Arnheim, 2005). Αναφέρονται τα βασικά και συμπληρωματικά χρώματα αλλά και οι ψυχολογικές τους προεκτάσεις (Καντίνσκυ, 1981· Γκαγιώ, 2002).

γ. Αναφορά στον γραφικό συμβολισμό, τη γραφική παράσταση ήχων.

δ. Α΄ Εικαστική δράση με Μουσικές δοκιμές:

Ξεκινώντας την πρώτη δράση οι μαθητές καλούνται να αποτυπώσουν τον ήχο στο χαρτί με μαύρο χρώμα, καθώς άκουγαν τα παρακάτω ηχητικά παραδείγματα (εδώ περιγράφεται ο τρόπος που δόθηκαν τα μουσικά ηχητικά παραδείγματα με τη συμμετοχή ζωντανού συγκροτήματος ευρωπαϊκών κρουστών):

1. Δυνατός – κοφτός ήχος. Όργανα: Ξυλόφωνο, Κλάβες, Πιατίι. Αποτύπωση κουκίδας.
2. Απαλός – συνεχόμενος ήχος. Όργανα: Πιατίινα (διάφορα). Αποτύπωση ευθείας.
3. Crescendo. Όργανα: Πιατίινα (διάφορα), Ταμπούρο. Αποτύπωση ευθείας με αύξηση έντασης.
4. Crescendo – decrescendo (διαδοχικές επαναλήψεις). Όργανα: Ταμπούρο, Τομ, Πιατίι. Αποτύπωση καμπύλης.
5. Ρυθμικό μοτίβο με αυξομειώσεις ήχου. Όργανα: Ταμπούρο, Ξυλόφωνο, Τομ, Πιατίι. Αποτύπωση τεθλασμένης.
6. Ρούλος από διαφορετικά όργανα: Ταμπούρο, Εύστρα, Καστανιέτες. Αποτύπωση σπείρας.

7. Σύνθεση διαφόρων ήχων: ανοδικός με crescendo, καθοδικός glissando, κοφτοί ήχοι με decrescendo, δυνατός διαρκής ήχος, συνεχόμενο crescendo, απαλός ήχος μικρής διάρκειας. Όργανα: Ξυλόφωνο, Ταμπούρο, Πιατίνι, Κλάβες, Ξύστρα. Αποτύπωση μικρής εικαστικής σύνθεσης.
8. Εισαγωγή στον ρυθμό: ακούγονται δύο τετράμετρα αργού ρυθμού και δύο τετράμετρα γρήγορου ρυθμού. Όργανα: Ντράμς, Κλάβες, Σάκερ. Αποτύπωση μικρής εικαστικής σύνθεσης για την κατανόηση του tempo.
9. Ακούγονται έξι μέτρα με δύο συγκεκριμένα μοτίβα. Όργανα: Ταμπούρο, Σάκερ, Πιατίνι, Κουδούνα, Γούντ μπλόκ, Καστανιέτες, Ξυλόφωνο, Τομ. Αποτύπωση μικρής εικαστικής σύνθεσης για την κατανόηση των διαφορετικών μοτίβων.
10. Ακούγονται ήλιος, βροντή, κεραυνός, ουράνιο τόξο, ψιχάλα, αέρας, δυνατή βροχή. Μουσική σύνθεση όλων των παραπάνω σε μία ηχοϊστορία. Όργανα: Πιατίνι, Σάκερ, Ξυλόφωνο, Ταμπούρο. Αποτύπωση μικρής εικαστικής σύνθεσης. Πρώτη ολοκληρωμένη προσπάθεια γραφικής παρτιτούρας με χρήση του εικαστικού λεξιλογίου.

2^η Ώρα

Β' Εικαστική δράση με Μουσικές δοκιμές:

- α. Στη δεύτερη δράση ακούγονται διαδοχικά τέσσερα δίλεπτα αποσπάσματα ή αυτοσχεδιασμοί. Οι μαθητές καλούνται να διαχειριστούν τον ήχο με χρώματα και να δημιουργήσουν τέσσερα μικρά εικαστικά έργα με όποιο τρόπο ήθελαν (κυλώντας το πινέλο, στάζοντας ή τινάζοντας το χρώμα στο χαρτί). Κάθε μουσική φράση αντιστοιχεί σε ένα μικρό χαρτί. Τα όργανα που χρησιμοποιούνται για τους δίλεπτους αυτοσχεδιασμούς είναι τα παρακάτω:
  1. Τομ, Πιατίνι, Καστανιέτες, Κουδούνα, Ξυλόφωνο, Ξύστρα.
  2. Ταμπούρο, Πιατίνι, Ξυλόφωνο, Τομ, Κουδούνα, Σάκερ, Bells, Ξύστρα.
  3. Ταμπούρο, Πιατίνι, Ξυλόφωνο, Τομ, Σάκερ, Κουδούνα.
  4. Πιατίνι, Ξυλόφωνο, Σάκερ, Ταμπούρο, Κουδούνα, Τομ, Bells, Ξύστρα.
- β. Παρουσιάζονται οι βασικές αρχές της Εικαστικής – Μουσικής Σύνθεσης και η αντιστοιχία πρωταγωνιστικού στοιχείου στη Ζωγραφική και τονικότητας – μοτίβου στη Μουσική. Παρουσιάζονται έργα, των οποίων το κέντρο (το στοιχείο, δηλαδή, που περισσότερο προβάλλεται από όλα τα άλλα) του θέματος ζητείται να αναγνωρίσουν οι μαθητές.

γ. Γ' Εικαστική δράση με Μουσικές δοκιμές:

Εισαγωγή στη Σύνθεση. Ακούγεται μουσικός αυτοσχεδιασμός διάρκειας 5-7 λεπτών. Οι μαθητές καλούνται να δημιουργήσουν ζωγραφικό έργο την ώρα που ακούγεται το μουσικό κομμάτι. Όργανα που χρησιμοποιούνται για τον μεγάλο αυτοσχεδιασμό είναι: Πιατίνι, Ξύστρα, Κλάβες, Ξυλόφωνο, Τομ, Ταμπούρο, Σάκερ, Κουδούνα.

3^η Ώρα - Συζήτηση

Ολοκληρώνονται τα εικαστικά έργα. Είναι στη διακριτική ευχέρεια του διδάσκοντος αν θα αναζητήσει το πρωταγωνιστικό στοιχείο της κάθε σύνθεσης ή όχι. Σχολιάζονται τα αποτελέσματα. Ακολουθεί συζήτηση.

Χαρακτηριστικό του προτεινόμενου διαθεματικού μαθήματος είναι ότι η τάξη μετατρέπεται σε εργαστήριο, στο οποίο η μουσική προσφέρεται στους πρωταρχικούς της ήχους και ταυτόχρονα αυτοί οι ήχοι οδηγούν το χέρι που κρατά το πινέλο να κινηθεί και να τους αποτυπώσει στο χαρτί μέσα από τη χειρονομία. Πρόκειται για την εμπειρία του αληθινού πειραματισμού στον οποίο δεν υπάρχει κανένας φόβος για λάθος (Decroly, 1925).

Η δράση στο διαθεματικό αυτό μάθημα ξεκίνησε από την ανάλυση για να καταλήξει στη σύνθεση. Η σύνθεση είναι μία περίπλοκη νοητικά διαδικασία, που χρειάζεται σκέψη και οργάνωση. Είναι σημαντικό να υπογραμμισθεί ότι στην περίπτωση του διαθεματικού εργαστηρίου αναζητείται μία από τις πιο απαιτητικές διαδικασίες σύνθεσης, εκείνη του αυτοσχεδιασμού (βλ. παράρτημα).

3. Αποτελέσματα - Συμπεράσματα

Σκοπός της διαθεματικής αυτής δράσης ήταν να παρουσιαστεί στους εκπαιδευτικούς ένας τρόπος συνδιδασκαλίας των δύο μαθημάτων, Εικαστικών και Μουσικής, στο πλαίσιο της διαθεματικότητας. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού οργανώθηκαν με συστηματικό τρόπο και παρουσιάστηκαν δειγματικές διδασκαλίες – σεμινάρια σε εκπαιδευτικούς από τις δυο ειδικότητες, μαθητές και γονείς. Συγκεκριμένα υλοποιήθηκαν σεμινάρια σε επτά περιοχές της Περιφέρειας της Δυτικής Ελλάδας, στα οποία συμμετείχαν 158 Εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, 75 γονείς και 83 μαθητές.

Η προετοιμασία των σεμιναρίων περιλάμβανε: 1) μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας σχετικά με τη σύζευξη των δύο τεχνών, 2) αναζήτηση των κοινών όρων και εννοιών, 3) σύνταξη και ταξινόμηση του κοινού λεξιλογίου (βλ. γλωσσάρι), 4) διατύπωση των ειδικών και γενικών στόχων, 5) προετοιμασία εισηγήσεων, 6) επιλογή μουσικών κομματιών για ακρόαση και έργων γραφικής παρτιτούρας, 7) ηχο-

γράφηση με ευρωπαϊκά κρουστά σε στούντιο, προκειμένου να πραγματοποιηθεί η αποκωδικοποίηση του βασικού λεξιλογίου, 8) επιλογή – προμήθεια υλικών για την πραγματοποίηση της δράσης.

Η αίθουσα είχε προετοιμαστεί από πριν, ενώ μπλοκ, πινέλα και χρώματα είχαν τοποθετηθεί πάνω στους πάγκους.

Η διαθεματική δράση διήρκεσε συνολικά τρεις διδακτικές ώρες. Τις δύο πρώτες ώρες μετά την ανάπτυξη του θεωρητικού μέρους τόσο από την άποψη της Μουσικής όσο και από αυτή των Εικαστικών, οι συμμετέχοντες αποτύπωσαν στο χαρτί τους πρώτους απλούς και μεμονωμένους ήχους με την καθοδήγηση των εισηγητριών. Στην αρχή το ακουστικό ερέθισμα ήταν απλό, σύντομο και ξεκάθαρο χωρίς να δημιουργεί σύγχυση με διαφορετικά ηχοχρώματα. Κάθε ανταπόκριση στα ακουστικά αυτά ερεθίσματα είχε υπολογιστεί να εκφραστεί σε συγκεκριμένους μεγέθους χαρτιά και σε συγκεκριμένο χρόνο. Στην εικόνα 1 παρουσιάζεται ενδεικτικά δείγμα έργου της Α΄ Εικαστικής δράσης με Μουσικές δοκιμές.

Εικόνα 1. Ενδεικτικά έργα Α΄ Εικαστικής δράσης με μουσικές δοκιμές

Στη συνέχεια αναπτύχθηκε η έννοια της Σύνθεσης και το πρωταγωνιστικό στοιχείο – φορέας του θέματος – τονικό κέντρο μουσικού έργου και του αυτοσχεδιασμού. Οι συμμετέχοντες αποτύπωσαν στο χαρτί τέσσερα δίλεπτα μουσικά έργα (Β΄ Εικαστική δράση με Μουσικές δοκιμές, εικόνα 2). Τέλος, αφού ακούστηκε ένας μουσικός αυτοσχεδιασμός διάρκειας 5-7 λεπτών δημιουργήθηκε ζωγραφικό έργο με έμφαση στο τονικό κέντρο – φορέα του θέματος.

Εικόνα 2. Ενδεικτικά έργα Β΄ Εικαστικής δράσης με μουσικές δοκιμές

Στη διδασκαλία της γραφικής παρτιτούρας βρήκαμε μία αναλογία σε σχέση με τη χειρονομία μέσα από την οποία μπορεί να εκφραστεί ο ήχος. Αυτή η χειρονομία με την οποία καταγράφεται ο ήχος ήταν το έναυσμα που λειτούργησε ως συνδυαστικός κρίκος μεταξύ των δύο τεχνών. Διότι η χειρονομία είναι που χαρακτήρισε τη Ζωγραφική στη διαδικασία της Αφαίρεσης και στη Χειρονομιακή τέχνη (action painting) στην οποία η εκτόνωση του συναισθήματος πάνω στο χαρτί ήταν το ζητούμενο.

Δείγμα των έργων που δημιουργήθηκαν παρουσιάζεται στην εικόνα 3. Οι δράσεις απασχόλησαν όσους συμμετείχαν, οι οποίοι δούλεψαν αφοσιωμένοι στη μουσική ακρόαση και στην αποτύπωση της εντύπωσης που ο ήχος τους δημιουργούσε. Το αποτέλεσμα, τόσο στην πρώτη φάση των απλών σχημάτων – ήχων όσο και στην βαθμιαία πύκνωση ήχων και συνθετικών απαιτήσεων, ήταν ιδιαίτερο και επανατροφοδοτικό.

Την τρίτη ώρα συζητήθηκαν θέματα που αφορούσαν στην εμπειρία, στα συναι-

Εικόνα 3. Ενδεικτικό έργο Γ' Εικαστικής δράσης με μουσικές δοκιμές-αυτοσχεδιασμός

σθήματα που προκάλεσε η δράση και στις προοπτικές που ανοίγονται για την εφαρμογή του μαθήματος στη σχολική τάξη.

Σε γενικές γραμμές, ενώ παρατηρήθηκε στην αρχή αμηχανία και δισταγμός από τους συμμετέχοντες, κατά τη διαδικασία τη θέση της αμηχανίας πήρε το κλίμα της συνεργασίας και της ανταλλαγής απόψεων. Κυρίως έντονη ήταν η επιθυμία των συμμετεχόντων να πειραματιστούν. Στη διάρκεια του προγράμματος η διάθεση της ομάδας να δεχτεί καινούριες ιδέες που την παρακινούσαν να δημιουργήσει μέσα σε ένα κλίμα έκπληξης και παιχνιδιού ήταν καθοριστική. Όπως φάνηκε στις δράσεις, όλοι οι συμμετέχοντες τόσο στα σεμινάρια που απευθύνονταν στους καθηγητές όσο και σε εκείνα που απευθύνονταν στους γονείς και μαθητές, αντιμετώπισαν το «παιχνίδι» με μεγάλη σοβαρότητα (Μουζάκης, 1983). Στο τέλος, οι συμμετέχοντες δήλωσαν ενθουσιασμένοι με τη βιωματική αυτή δραστηριότητα.

Φαίνεται ότι η βιωματική διδασκαλία που εφαρμόσαμε και η ατμόσφαιρα την οποία επιδιώξαμε να δημιουργήσουμε κατά τη διάρκεια του σεμιναρίου, κυρίως με το σύνολο των μουσικών κρουστών που έδιναν τους ήχους και χρωμάτιζαν με τη ζωντανή παρουσία τους τη δραστηριότητα, έδωσε τον χαρακτήρα ενός χάπενινγκ το οποίο ενθουσίασε τους συμμετέχοντες και τράβηξε την προσοχή τους ιδιαίτερα.

Ο συνδυασμός της Μουσικής και των Εικαστικών μάς έδωσε τη δυνατότητα να εμπλέξουμε τον μαθητή σε μια ολιστική διαδικασία. Μία διαδικασία μέσα από την οποία μπόρεσε να αποκτήσει αφενός τη μάθηση κι αφετέρου την εμπειρία της δημιουργίας τέχνης. Μέσω της τέχνης δημιουργείται η συγκίνηση της επιτυχίας, εκείνη, δηλαδή, η πνευματική συγκίνηση, η οποία θεωρείται κεφαλαιώδης για την επίτευξη και την επιτυχία σε όλες τις βαθμίδες της μάθησης (Bruner, 1975)*.

* Ευχαριστούμε όσους βοήθησαν στην πραγματοποίηση των διαθεματικών δράσεων-σεμιναρίων που διεξήχθησαν στην Περιφέρεια της Δυτικής Ελλάδας. Τον Πάρεδρο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, κ. Α. Παπαζαρή για τη συμμετοχή του στο σεμινάριο εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Νομού Αχαΐας. Τον Προϊστάμενο της Δ/σης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Αχαΐας, κ. Α. Κυριακόπουλο. Τους Διευθυντές των σχολείων της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας κ.κ. Μ. Μαμασούλα, Γ. Καλύβα, Ε. Στεργιοπούλου, Φ. Δημητρόπουλο και Κ. Γιαννόπουλο. Το Γραφείο Σχολικών Συμβούλων Αχαΐας και ιδιαίτερα τις εκπαιδευτικούς κ.κ. Κατ. Γιακουμετή, Β. Ντούκα και Μ. Φραγκάκη. Για τη συμμετοχή τους δράση, τους μουσικούς του Μουσικού Γυμνασίου Πάτρας ευρωπαϊκών κρουστών κ.κ. Δ. Κονδύλη, Κ. Μποτίνη και Δ. Ουρανό. Ιδιαίτερα για τις πολύτιμες συμβουλές και τον χρόνο τους, την Προϊσταμένη του 2ου Γραφείου Κυκλάδων, κ. Κ. Γεωργιάτου και την Καθηγήτρια Ειδικής Αγωγής, κ. Β. Λαμπροπούλου, του Π.Τ.Δ.Ε. Πάτρας.

Βιβλιογραφία

- Arnheim, R. (2005). *Τέχνη και Οπτική Αντίληψη*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Bruner, J. (1975). *Toward a Theory of Instruction*. Cambridge: Belknap Press.
- Γκαγιώ, Μπ.-Α. (2002). *Πλαστικές Τέχνες*, μτφ. Μ. Καρρά. Αθήνα: Νεφέλη.
- Daucher, H., & Seitz, R. (2003). *Διδακτική των Εικαστικών Τεχνών*. Επιστ. Επιμ. Τ. Σάλλα-Δουκουμετζίδη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Decroly, O. (1925). *Le Fraitement et l' éducation des enfants irréguliers*. Bruxelles: Lamertin.
- Ελευθεριάδης, Ι. Α. (2001). *Κλάδος Μουσικών – Διδακτική*. Αθήνα: Σύγχρονη πέννα.
- Houssaye, J. (Επιμ.) (2000). *Δεκαπέντε Παιδαγωγοί. Σταθμοί στην ιστορία της παιδαγωγικής σκέψης*. Καρακατσάνη, Δ. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Καντίνσκυ, Β. (1981¹). *Για το Πνευματικό στην Τέχνη*, μτφ. Μ. Παράσχης. Αθήνα: Νεφέλη.
- Καρτασιδου, Λ., & Στάμου, Λ. (2006). Μουσική παιδαγωγική – Μουσική Εκπαίδευση στην Ειδική Αγωγή – Μουσικοθεραπεία – Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές. *Πρακτικά ημερίδας των τμημάτων της Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής και Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη*, 33.
- Καρτασιδου, Λ. (2004⁴). *Μουσική εκπαίδευση στην ειδική παιδαγωγική*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Κολιάδης, Ε. Α. (1997). *Θεωρίες μάθησης και εκπαιδευτική πράξη*. Τόμος Γ'. Αθήνα: Γνωστικές Θεωρίες.
- Ματσαγγούρας, Η. Γ. (2006²). *Η Διαθεματικότητα στη Σχολική Γνώση*. Αθήνα: Γρηγόρη, 113.
- Μουζάκης, Τ. (1983). *Η Ζωγραφική στα Σχολεία*. Αθήνα: Βιβλία για Όλους.
- Μουζακίτη, Φ. (2003). *Φόρμα, Η Οπτική Γλώσσα στον Σύγχρονο Σχεδιασμό*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Nye, R. E., & Nye, V. T. (1985⁵). *Music in the Elementary School*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.
- Παπαζαρχής, Α. (1991). *Η Μουσική στην εκπαιδευτική διαδικασία*. Κατερίνη: Τέρτιος.
- Preble, D., & S. (2003). *Ιστορία και Μορφές Τέχνης*. Τόμος Α'. Επιμ. Ε. Αλεξανδρή & Β. Γεωργιάννης. Αθήνα: Έλλην.
- Σέρρη, Λ. (x.x). *Προσχολική Μουσική Αγωγή*. Αθήνα: Gutenberg.
- Tyler, R. (1971). *Basic Principles of Curriculum and Instruction*. Chicago: University of Chicago Press (1949¹).
- ΦΕΚ 303 τ. β' 13/3/2003 Α.Π.Σ. Μουσικής.
- Χατζηγεωργίου, Γ. (2001). *Γνώθι το Curriculum*. Αθήνα: Ατραπός, 404.

Παράρτημα

Γλωσσάρι Εικαστικών – Μουσικών Όρων

<p><i>Μορφή – Φόρμα</i></p> <p>Στην ευρύτερή της έννοια η μορφή είναι το ολόκληρο έργο, έτσι όπως γίνεται αντιληπτό από τον θεατή, διαμιάς. Είναι δηλαδή η σύνθεση όλων των ορατών στοιχείων της δομής του έργου, που το κάνει διακριτό και ξεχωριστό.</p> <p>Ο όρος γενικά περιγράφει σχήματα που έχουν τρεις διαστάσεις: μήκος, πλάτος και βάθος. Σφαίρες, κύλινδροι και κύβοι είναι παραδείγματα μορφών.</p> <p>Όμως μορφή μπορεί να είναι και ένα μόνο περίκλειστο (από γραμμές ή χρώματα ή κηλίδες) σχήμα.</p>	<p><i>Μορφή – Φόρμα</i></p> <p>Είναι το σχήμα, η δομή, η διάταξη των μερών ενός μουσικού έργου. Είναι το πλαίσιο – κελυφος – σκελετός μέσα και γύρω από το οποίο κτίζεται το «περιεχόμενο» ενός έργου. Από τα πρώτα μέτρα ενός μουσικού έργου διαγράφονται οι προοπτικές των σχημάτων και της υψής μιας μουσικής μορφής, δημιουργώντας μια απαίτηση, ένα μέτρο συνέπειας προς αυτό το δεδομένο. Ο βαθμός αρτιότητας μιας μουσικής μορφής κρίνεται από το κατά πόσο δε διαψεύδει αυτή τη συνέπεια.</p>
<p><i>Ρυθμός</i></p> <p>Ρυθμός δημιουργείται όταν ένα ή περισσότερα μορφολογικά στοιχεία επαναλαμβάνονται μέσα στο έργο για να δημιουργήσουν μία οργανωμένη κίνηση. Η ποικιλία είναι ουσιώδης για να κρατηθεί ο ρυθμός ενδιαφέρον και ζωντανός και να κινήσει το βλέμμα του θεατή μέσα στο έργο.</p>	<p><i>Ρυθμός</i></p> <p>Ρυθμός στη μουσική είναι η ακριβής επανάληψη της χρονικής διάρκειας ενός μέτρου και γενικά η αυστηρή τήρηση του χρόνου ή tempo. Η έλλειψη ρυθμού στη μουσική επιφέρει αταξία και κατά συνέπεια σύγχυση. Όταν φθόγγοι με διάφορες ρυθμικές αξίες εμφανίζονται με κάποια τάξη, λιγότερο ή περισσότερο συμμετρική και χαρακτηριστική, τότε έχουμε ένα ρυθμικό σχήμα.</p>

Αυτοσχεδιασμός

Στη ζωγραφική υιοθετήθηκε ένας τρόπος γρήγορος, και συχνά βίαιης χειρονομιακής έντασης, πάνω σε μεγάλου μεγέθους καμβάδες, στην προσπάθεια του καλλιτέχνη να εκφράσει συναισθήματα, ζωγραφίζοντας χειρονομιακά, όχι γεωμετρικά, άλλοτε χύνοντας το χρώμα, άλλοτε πάλι πετώντας το ή αφήνοντάς το να τρέχει από το δοχείο πάνω στον καμβά.

Το έργο που δημιουργείται με αυτό τον τρόπο, έχει το χαρακτηριστικό ότι μοιάζει να είναι τυχαίο και ασχεδίαστο. Όμως συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Ο αυτοσχεδιασμός αυτού του είδους είναι στην πραγματικότητα πολύ καλά σχεδιασμένος. Φυσικά, δεν υπάρχει καμία προσπάθεια αναπαράστασης στοιχείων του φυσικού κόσμου. Οι περισσότεροι αυτοσχεδιασμοί επιδιώκουν μία καθαρά αφηρημένη εικόνα. Κάποιοι αυτοσχεδιασμοί μπορεί να μην είναι εντελώς αφαιρετικοί ούτε όλοι καθαρά εξπρεσιονιστικοί, αλλά είναι γενικά παραδεδομένο ότι με τον αυθορμητισμό και την χειρονομιακή ένταση, ο καλλιτέχνης εκτονώνει τον εσωτερικό του κόσμο πάνω στον καμβά. Η ζωγραφική ως δράση αυτοσχεδιασμού, ως χειρονομιακή εξπρεσιονιστική, έχει θεωρηθεί τόσο σπουδαία όσο και το ίδιο το έργο.

Αυτοσχεδιασμός

Στη μουσική ως αυτοσχεδιασμός νοείται: α) η ευρηματική και παρορμητική δυνατότητα ενός εκτελεστή να αναπλάθει ένα υπάρχον έργο με αυτοσχεδιαστικές ελευθερίες – ελάχιστες στην περίπτωση που επιβάλλεται προσήλωση στο παραδομένο πρότυπο και απεριορίστες όταν το πρότυπο αποτελεί αφετηρία προς ανάπτυξη, β) η ικανότητα σύλληψης μιας ιδέας – ολοκληρωμένης μορφής σύνθεσης κατά τα πρότυπα της δυτικής μουσικής και η άμεση έκφρασή της στο κοινό, γ) η περίπτωση του ομαδικού αυτοσχεδιασμού: η ετοιμότητα, η φαντασία, η δεξιότητα, η προσαρμοστικότητα, η ευαισθησία και η τέλεια γνώση απαιτούνται ως προϋπόθεση σε ολιγομελή ή πολυμελή σύνολα. Το κάθε μέλος του συνόλου πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκρίνεται σε όλες τις δημιουργικές ιδέες (ρυθμικές, μελωδικές, ηχοχρωματικές), που αποτελούν συμβολή των άλλων συνδημιουργών, πλαισιώνοντάς τες αρμονικά και ρυθμικά και να εισηγείται ο ίδιος νέες δημιουργικές ιδέες ώστε να δημιουργείται ένας διάλογος σε σχέση και με τα προηγούμενα και να εξελίσσεται η πορεία ανάπτυξης, κορύφωσης και ολοκλήρωσης του αυτοσχεδιαζόμενου μουσικού έργου.

<p><i>Σχήμα</i></p> <p>Πρόκειται για τον χώρο που καταλαμβάνει μία κλειστή γραμμή. Σχήματα μπορεί να είναι γεωμετρικά, όπως τετράγωνα και κύκλοι ή οργανικά όπως είναι τα ελεύθερα σχήματα ή τα φυσικά σχήματα.</p> <p>Μπορεί να είναι επίπεδα (δύο διαστάσεων) αλλά μπορεί να έχουν τρεις διαστάσεις, μήκος, πλάτος και ύψος.</p>	<p><i>Σχήμα</i></p> <p>Θα μπορούσαμε να πούμε ότι στη μουσική, σχήμα έχουμε κοιτώντας οπτικά την ολοκληρωμένη παρτιτούρα ενός έργου. Τα μορφολογικά στοιχεία που υπάρχουν στη διάρκεια του έργου δημιουργούν μια σχέση φθόγγων τέτοια, που απεικονίζουν διάφορα σχήματα και μορφές ρυθμικών ή και μελωδικών σχημάτων, οπτικά. Το μουσικό έργο είναι σαν μια γραμμή, που αρχίζει και τελειώνει με το ίδιο χαρακτηριστικό, τη βασική του κλίμακα.</p>
--	---

